

НЕОІМПЕРСЬКІ САТЕЛІТИ В ГЕОПОЛІТИЦІ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 45(2), с. 9–15

Розглянуто такий напрям геополітики Російської Федерації, як створення в пострадянському просторі мережі квазідержав, котрі мають виконувати функції сателітів у “Євразійській” неоімперській геополітичній системі. Виявлено основні засоби політики Росії щодо своїх сателітів.

Сучасна Російська Федерація офіційно не визнає імперської сутності своєї геополітики і не артикулює свої імперські інтереси. Проте аналіз численних нинішніх виявів геополітики Росії в пострадянському просторі свідчить, на нашу думку, про наявність досить виразних імперських рис. Враховуючи традиційне лицемірство офіційно проголошеної зовнішньої політики, вивчення саме прикладної геополітики дає можливість виявити об’єктивний характер політики держави на міжнародній арені.

Серед українських вчених – дослідників геополітики Росії в пострадянському просторі слід відзначити М. Дністрянського, М. Дорошка, О. Ірхіна, Г. Перепелицю, О. Скребець, Н. Шпакову, М. Шульгу та ін. Переважає критичний аналіз політики РФ щодо країн СНД, зокрема виявлено численні приклади сучасного російського експансіонізму. У працях багатьох російських авторів, як правило, доводиться об’єктивний характер розвитку в пострадянському просторі про-російських інтеграційних проектів, а також провідна роль Росії в забезпеченні на його теренах миру та безпеки. Слід зазначити, що недостатньо досліджено геополітичні аспекти створення Росією низки залежних від неї сателітів на теренах країн колишнього СРСР.

Виявимо роль підконтрольних Росії квазідержав у її неоімперській геополітичній

системі та проаналізуємо головні засоби політики РФ щодо формування мережі геополітичних сателітів у пострадянському просторі.

Після руйнації Радянської імперії (СРСР) ті її внутрішні “периферії”, що мали статус союзних республік, перетворилися на суверенні держави. Проте, як відомо, формальна незалежність колишніх периферій “не конче означає зникнення імперії як системи” [10, 118].

На початку 2000-х років після приходу до влади В. Путіна російська геополітика отримала імпульс до активізації. У пострадянському просторі Росія проводила геополітику, спрямовану на “консервацію” лояльних щодо неї політичних режимів. Російське керівництво вбачало небезпеку в тому, що влада може потрапити до рук представників національного або релігійного радикалізму [1, 120]. Найімовірніше, ще більшою небезпекою російська влада вважала перемогу орієнтованих на Захід політичних сил. За поширеною серед російських аналітиків думкою, західні державні та недержавні структури здійснювали в пострадянських країнах продуману та послідовну політику, спрямовану на встановлення прозахідних ліберально-демократичних режимів, дієво застосовуючи гуманітарні технології [Там само].

У відомій Мюнхенській промові В. Путіна 10 лютого 2007 р. було зроблено спробу об-

грунтувати необхідність для Росії захисту від загроз із боку Заходу, котрий був звинувачений, зокрема, у порушенні своїх зобов'язань “не розміщувати війська НАТО за межами території ФРН” [3]. Згодом Кремль неодноразово висловлював занепокоєння з приводу розширення НАТО на Схід як загрози національній безпеці РФ. Нині це залишається головним аргументом для виправдання активізації імперської геополітики Росії у світі загалом і особливо на пострадянських теренах. Російська влада розглядає країни колишнього СРСР як сферу своїх “привілейованих” інтересів і вбачає в “кольорових революціях” вплив Заходу, котрий намагається вивести пострадянський простір з-під контролю РФ. На нинішньому етапі розвитку геополітичних процесів у Центральній та Східній Європі Росія вважає особливо небезпечним для себе потенційне приєднання до НАТО Грузії, Молдови та України. Крім того, саме в цих країнах активно розвивається співробітництво з Євросоюзом, де підписана з ним угода про асоціацію. Тому вважаємо, що у близькій перспективі неминуче посилюватиметься геополітика Росії, спрямована на перетворення названих країн на “буферні зони” між собою і Заходом.

Згідно з розробленими ще в 2008 р. колективом авторитетних російських вчених сценаріями розвитку Росії одним із варіантів (малоймовірним) був “Фортеця-Росія”, за якого США та ЄС вже облишили сподівання, що спроможні впливати на розвиток Росії у потрібному для себе напрямі, і перейшли щодо неї до політики “холодної війни” та “стримування” [9, 73]. Проте цей та інші песимістичні сценарії не передбачали головної причини такої політики Заходу – нинішньої агресивної імперської геополітики РФ щодо України.

Росія – найпотужніша держава на теренах колишнього СРСР, котра успадкувала від Російської імперії та СРСР імперську ідеологію та амбіції, прагне реалізувати свої політичні та економічні інтереси щодо слабкіших пострадянських країн. За класичним висловлюванням М. Дойла, “імперське домінування та імперський контроль завжди є наслідком відносин між сильною(и) та слабкою(и) дер-

жавою (державами)” [11, 28]. У сучасному світі отримали розвиток неформальні імперії (неоімперії), котрі “є структурами транснаціональної політичної влади, що поєднують егалітарний принцип юридичного суверенітету з ієрархічним принципом фактичного контролю” [10, 39].

Вважаємо, що нинішнє політичне керівництво РФ розбудовує власну “Євразійську” неоімперію з відповідною геополітичною системою, котра містить внутрішню та зовнішню підсистеми. І для зовнішньої, і для внутрішньої геополітики сучасної Росії притаманні чітко виражені імперські риси. Очевидно, що зовнішня геополітика РФ має на меті насамперед встановлення контролю над більшою частиною пострадянського простору. Однак вища російська влада офіційно категорично відкидає звинувачення у “відновленні імперії та в претензіях на глобальне лідерство” [6].

Створення сучасною Росією неоімперії полегшується значними політичними та соціально-економічними проблемами пострадянських країн. Проте правлячі політичні еліти та населення нових незалежних країн зацікавлені в збереженні державного суверенітету. Тому йдеться про формування “неформальної” імперії, що має об'єднувати незалежні держави шляхом економічної інтеграції до Євразійського економічного союзу (ЄАЕС). Водночас відбувається розвиток військово-політичної інтеграції на чолі з РФ у рамках ОДКБ. При цьому як ЄАЕС сподіваються перетворити в багатofункціональний Євразійський союз (ЄАС), так і ОДКБ прагнуть трансформувати в певний аналог НАТО. Однак в ОДКБ, попри наміри РФ встановити свою гегемонію, усе ж зберігається суверенність держав-членів і намагання Росії нав'язувати потрібну їй “спільну” політику, що має обмежений ефект. Хоча для правлячих еліт країн-партнерів, котрі встановили авторитарні чи в кращому разі напівдемократичні режими, цей блок є певною запорукою збереження своєї влади. У рамках новоутвореного ЄАЕС вони також прагнуть максимально забезпечити свій суверенітет та національні геоекономічні інтереси.

Крім неформальних структур, притаманних неоімперіям, Росія використовує в дещо оновленому форматі “класичні” засоби створення імперських геополітичних систем. Серед таких, схожих на традиційні, неоімперських структурних елементів треба виділити насамперед мережу геополітичних сателітів, максимально залежних від свого “центра” – РФ.

Нині спостерігається застосування владою РФ інструментарію відверто агресивної експансіоністської геополітики. Так, у 2014 р. щодо України Кремль реалізував силовий сценарій експансії, замаскованої під “гуманітарне втручання”. Відбулося фізичне розширення імперського геопростору РФ за рахунок приєднання нової “периферії” – Криму. При цьому імперська експансія була здійснена зі спробою надання їй міжнародно-правового обґрунтування шляхом численних посилок на загальновізантійські принципи та норми міжнародного права, Статут ООН, Гельсінський Акт, права та свободи людини тощо [5]. Попри відторгнення від нашої країни частини її державної території, наголошується, що Україна є “сучасною повноцінною, суверенною європейською державою” [6].

Якщо йдеться про приєднання нових територій, то у федеративної державної моделі є привабливий момент – входження не до унітарної держави, а до федерації на правах суб’єктів. Саме така схема і була застосована на практиці щодо Криму в березні 2014 р. Маємо приклад того, як “демократична та ліберальна за своєю суттю федеративна ідеологія застосовується для обґрунтування великодержавної експансії” [7]. Сам собою Крим має надзвичайно велике геостратегічне значення, яке можна сформулювати таким чином: “Хто володіє Кримом, той володіє Чорним морем”. Щоправда, сполучення останнього із Середземним морем надійно контролює Туреччина.

Припускаємо, що геостратегія РФ навесні 2014 р. була спрямована на встановлення політичного контролю над так званою “Новоросією” – усім Сходом та Півднем України. Умовно назвемо цей геостратегічний задум планом “Новоросія”. Вірогідно, було перед-

бачено створити цілу мережу дрібних “республік” – сателітів РФ, на кшталт Луганської Народної Республіки (ЛНР) чи Донецької Народної Республіки (ДНР). У такому разі не лише Кримський плацдарм мав би надійний сухопутний зв’язок з Росією, а вона отримала б ще й геополітичний контроль над усім північним узбережжям Чорного моря, важливими комунікаційними лініями Причорномор’я, великими гео економічними центрами (особливо Одесою), навіть сухопутне сполучення зі своїм сателітом Придністровською Молдавською Республікою (ПМР). Таким чином, у разі реалізації геостратегічного плану “Новоросія” Україна втратила б велику частину своєї території, постала б небезпека її розпаду як суверенної держави.

Нині (січень 2015 р.), після фактичного провалу більшої частини плану “Новоросія”, у геополітиці Росії спостерігається прагнення утримувати під контролем плацдарм на південному сході України. Припускаємо, що реалізується геостратегічний задум щодо створення зони нестабільності, за допомогою якої Росія матиме можливість впливати на внутрішньополітичну ситуацію в Україні. На терени повністю залежних від Росії маріонеткових держав ЛНР та ДНР (за безумовною згодою їхніх “урядів”) вводяться її регулярні збройні сили, тут може бути передбачено створення військових баз російських “миротворців” (по аналогії із Придністров’ям).

Імперським сателітом Російської неоімперії виступає Придністров’я. Росія взяла на себе зобов’язання брати участь у “пошуку шляхів розв’язання придністровської проблеми на основі поваги суверенітету, територіальної цілісності та нейтрального статусу Республіки Молдова при визначенні особливого статусу Придністров’я” [8]. Фактично Росія всіляко гальмує процес врегулювання придністровського конфлікту. Інша (значно менш проблемна) автономія Молдови Гагауз-Ері, попри наявність московських “агентів впливу” серед регіональної еліти, не має, за нашою оцінкою, шансів перетворитися на неоімперського “клієнта” РФ.

Попри те що офіційно державність ПМР Росією не визнана, остання де-факто забез-

печує її квазідержавне існування. У разі можливого блокування Придністров'я Україною та Молдовою в Росії не буде можливостей для надійного забезпечення свого васала військовою силою та потрібними ресурсами через відсутність безпосереднього сполучення. Слід припустити, що Кремль прагне в ситуації з ПМР зберегти статус-кво. Таким чином, геополітика Росії спрямована на консервацію цієї “замороженої” зони конфлікту. Придністров'я, по суті, є геополітичним плацдармом Росії, розташованим поряд із Балканським регіоном, на який російський політичний та економічний вплив дедалі зменшується. Крім того, вважаємо, що об'єднання Румунії та Молдови є питанням лише часу. Взагалі перспективи довготривалого існування Придністров'я як імперського сателіта РФ, на нашу думку, є дуже сумнівними.

У Південнокавказькому регіоні в результаті перемоги Росії у війсьній кампанії 2008 р. було фактично закріплено відторгнення від Грузії Абхазії та Південної Осетії. У Російській неоімперській геополітичній системі квазідержави Південна Осетія та Абхазія, по суті, відіграють роль геополітичних сателітів, однак при цьому прагнуть, хоча б де-факто, виступати акторами міжнародних відносин. Вочевидь, без російської економічної та військової підтримки ці “клієнти” РФ неспроможні забезпечувати своє існування. Нинішня правляча еліта Грузії, можливо, досягне стабілізації відносин з Росією, проте не може не спрямовувати свою геополітику на повернення відторгнутих регіонів. За допомогою своїх сателітів Росія має потенційну можливість геополітичного шантажу Грузії, щоб змусити останню призупинити процес своєї інтеграції до НАТО.

Російська влада офіційно вважає пріоритетом своєї зовнішньої політики “сприяти становленню Республіки Абхазія та Республіки Південна Осетія як сучасних демократичних держав, зміцненню їх міжнародних позицій, забезпеченню надійної безпеки та соціально-економічному відновленню” [8]. У Воєнній доктрині РФ, затвердженій В. Путіним 26 грудня 2014 р., до основних пріоритетів військово-політичного співробітництва

віднесено взаємодію з Абхазією та Південною Осетією з метою “забезпечення спільної оборони та безпеки” [2]. Абхазія та Осетія є дуже важливими геополітичними плацдармами Росії, спрямованими на стратегічний простір Закавказзя. Контроль над ними надає РФ потенційну можливість у разі потреби швидко та ефективно застосувати збройні сили проти самої Грузії чи перекинути війська до свого союзника Вірменії.

Для міжнародно-правового забезпечення геополітичного контролю РФ над Абхазією та Південною Осетією у вересні 2008 р. з ними були укладені договори “про дружбу, співробітництво та взаємну допомогу”. На сучасному етапі йдеться про підвищення рівня “легітимності” військово-політичного домінування Росії на теренах цих квазідержав. У Договорі про союзництво та стратегічне партнерство між Росією та Абхазією від 24 листопада 2014 р. передбачено формування так званого “спільного простору оборони та безпеки”, зокрема, створення Об'єднаного угруповання військових сил РФ та Абхазії “для відбиття агресії (збройного нападу) відповідно до статті 51 Статуту ООН” [4], а також “спільні дії щодо охорони державного кордону Республіки Абхазія з Грузією” [Там само]. Південна Осетія може взагалі втратити свій формальний суверенітет і увійти до складу Росії як суб'єкт федерації (за “кримським сценарієм” – через референдум із заздальгідь відомим результатом). У всякому разі один із проектів нового доленого договору про “союзництво та інтеграцію” між Росією та цією квазідержавою передбачає таку перспективу. Нині (січень 2015 р.) ще тривають політичні консультації з приводу укладання договору між РФ та Південною Осетією.

Вірменія у своїй геополітиці останнім часом виступає як союзник Росії. За умов наявності у Вірменії двох потужних геополітичних супротивників – Азербайджану та Туреччини РФ позиціонує себе як її єдиного військово-політичного союзника та найважливішого економічного партнера. Вірменія є членом ОДКБ, а 10 жовтня 2014 р. вона приєдналася до Договору про створення Євразій-

ського економічного союзу і з 2 січня 2015 р. стала його членом. На теренах Вірменії розташована 102-га військова база РФ з потужним озброєнням та контингентом близько 5 тис. військовослужбовців. Головними завданнями бази вважається прикриття так званого “південного флангу Росії” та забезпечення захисту Вірменії як країни-члена ОДКБ.

Вірменія має власного геополітичного сателіта – самопроголошену Нагірно-Карабаську Республіку (НКР). Російська влада офіційно бере на себе досить розпливчато сформульовану функцію “сприяти врегулюванню нагірнокарабаського конфлікту” [8]. Сусідній з Вірменією Азербайджан, від якого був відторгнутий Нагірний Карабах та території кількох районів, прагне повернути втрачені землі. У цій ситуації РФ має можливість грати на протиріччях між сторонами конфлікту. Баку, вірогідно, дають зрозуміти, що лише Росія (а не Захід на чолі з США) спроможна якщо не розв’язати на його користь проблему Нагірного Карабаху, то принаймні сприяти поверненню частини окупованих вірменськими військовими угрупованнями азербайджанських територій.

Можемо висловити припущення, що в результаті подальшого збільшення військово-політичної та економічної залежності від Росії суверенна Вірменія потенційно може фактично перетворитися на сателіта останньої.

Підкреслимо, що російська влада застосовує досить широкий арсенал засобів для забезпечення існування своїх сателітів. Йдеться, зокрема, про політичну підтримку проросійських режимів у квазідержавках, забезпечення їхньої легітимності. Спостерігається намагання навіть досягнути міжнародного визнання окремих сателітів. 26 серпня 2008 р. Росія офіційно визнала Абхазію та Південну Осетію, а згодом спромоглася вплинути на визнання цих країн окремими державами світу – Венесуелою, Науру, Нікарагуа (Вануату та Тувалу, визнавши в 2011 р. лише Абхазію, потім відповідні акти). Проте ці акти міжнародного визнання мають, на нашу думку, суто символічне значен-

ня і не призвели до повноцінної міжнародної легітимізації Абхазії та Південної Осетії.

Очевидно, що країни-сателіти не мали б змоги існувати без військової допомоги з боку Росії. Саме влада РФ забезпечує військові формування квазідержав озброєнням та іншими ресурсами. На території Абхазії та Південної Осетії функціонують російські військові бази, на яких розміщено сучасні види озброєння. Загальна чисельність російських контингентів налічує близько 4 тис. військовослужбовців у кожній квазідержаві. На території Придністров’я перебуває російський військовий контингент, а ще й наявні величезні запаси озброєння на базі поблизу села Ковбасне. Протягом 2014 р. спостерігалося кількісне та якісне зростання російського військового угруповання на теренах ПМР, що було, найімовірніше, пов’язано з прагненням забезпечити реалізацію вже згаданого плану “Новоросія”.

Взагалі геополітика РФ великою мірою відповідає геоекономічним інтересам споріднених з Кремлем російських корпорацій. Припускаємо, що ті чи інші “квазідержави-клієнти” потрібні певним наблизеним до влади Росії олігархічним групам для реалізації власних економічних проєктів. Самопроголошені країни мають величезні економічні проблеми. Без періодичних фінансових вливань з боку РФ правлячі еліти квазідержав не мали б можливостей забезпечити навіть нинішній досить примітивний рівень соціально-економічного розвитку. Попри сучасні власні гострі економічні проблеми, Кремль, очевидно, і на найближчу перспективу не припинить збиткову для Росії економічну підтримку своїх сателітів. Отже, у цьому разі геополітичні інтереси Російської неолімперії мають пріоритет над геоекономічними інтересами Росії як держави.

У своїй геополітиці російська влада вважає за можливе використання силових засобів для “захисту співвітчизників”. Згідно зі ст. 22 Воєнної доктрини РФ вважає правомірним застосування збройних сил для забезпечення захисту своїх громадян, що перебувають за її межами [2]. Жителі квазідержав мають досить сприятливі мож-

ливості для отримання російського громадянства. За окремими оцінками, переважна більшість населення (до 90 %) Абхазії та Південної Осетії є громадянами РФ, російське громадянство мають також понад 200 тис. жителів Придністров'я. Тому російська влада завжди матиме легітимні підстави для застосування збройних сил з метою захисту "своїх" громадян.

Між сателітами Росії формується мережа взаємозв'язків у політичній, військовій, економічній та інших сферах. Ще з 1992 р. розпочалося (переважно декларативно) формування так званої Співдружності невизнаних держав (СНД-2). Починаючи з 2000 р., активізувалися спроби створити СНД-2 у складі Придністров'я, Нагірного Карабаху, Абхазії та Південної Осетії. У результаті розвитку співпраці у військово-політичній галузі можливе виникнення своєрідного досить вузького об'єднання під безпосереднім керівництвом Росії з офіційно визнаних чи невизнаних нею сателітів – такого собі військово-політичного мікроблоку, призначеного для спільної "оборони" квазідержав-членів (можливо, навіть без офіційного використання російських збройних сил).

Формальна незалежність країни-сателіта дає їй підстави проводити "суверенну" зовнішню політику, особливо в тих випадках, коли вона визнається хоча б деякими державами світу. Таке часткове визнання дає можливість Росії укладати зі своєю партнеркою офіційні міжнародні договори. А в ситуаціях з навіть самою РФ офіційно невизнаними квазідержавами (ПМР, ЛНР чи ДНР) для російської імперської геополітики існують ще ширші можливості для маневрування, оскільки на цих сателітів можна покласти виконання таких функцій, зокрема воєнних, що відверто суперечать загальновизнаним нормам міжнародного права.

Отже, влада РФ намагається на більшій частині території колишнього СРСР побудувати розгалужену неоімперську геополітичну систему, важливими елементами якої є підконтрольні Росії сателіти. Аналіз нинішньої політичної та економічної ситу-

ації дає підстави зробити висновок, що геополітичні проекти створення та постійної підтримки квазідержав-сателітів на "периферії" Російської неоімперії виявляються дуже витратними для неї. Подальше їхнє забезпечення, за умов загострення економічної ситуації в самій Росії та дії міжнародних санкцій, є дуже проблематичним. Проте, на нашу думку, слід очікувати на проведення Росії зовнішньої політики, спрямованої на "заморожування" конфліктних ситуацій і збереження своїх сателітів як геополітичних плацдармів у стратегічно важливих регіонах пострадянського простору.

Література

1. Беспалов С. В. Перспективы реализации геополитических интересов России на постсоветском пространстве / С. В. Беспалов // ПОЛИС. – 2011. – № 2. – С. 118–128.
2. Военная доктрина Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>
3. Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности 10 февраля 2007 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://archive.kremlin.ru/appears/2007/02/10/1737_type63374type63376type63377type63381type822634_118097.shtml
4. Договор между Российской Федерацией и Республикой Абхазия о союзнничестве и стратегическом партнерстве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://news.kremlin.ru/ref_notes/4783
5. Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/acts/20605>
6. Заседание Международного дискуссионного клуба "Валдай" 24 октября 2014 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/news/46860>
7. Захаров А. Имперский федерализм / А. Захаров [Электронный ресурс] // Неприкосновенный запас. – 2008. – № 1 (57). – Режим доступа к журналу: <http://magazines.russ.ru/nz/2008/1/za6-pr.html>
8. Концепция внешней политики Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://>

news.kremlin.ru/media/events/files/41d447a0ce9f5a96bdc3.pdf

9. Мельвиль А. Ю. Россия 2020: альтернативные сценарии и общественные предпочтения / А. Ю. Мельвиль, И. Н. Тимофеев // ПОЛИС. – 2008. – № 4. – С. 66–85.

10. Мотиль О. Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження: монографія [Текст] / О. Мотиль; [пер. з англ.]. – К.: Критика, 2009. – 200 с.

11. Doyle M. W. Empires / M. W. Doyle. – Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1986. – 408 p.

Сучасна геополітика Російської Федерації імпліцитно спрямована на формування неформальної імперської геопросторової політичної системи. Для забезпечення контролю над стратегічно важливими регіонами пострадянського простору Росія створює, зокрема, мережу неоімперських сателітів – геополітичних плацдармів. Щодо своїх сателітів російська влада застосовує досить широкий арсенал засобів імперської геополітики.

Современная геополитика Российской Федерации имплицитно нацелена на формирование неформальной имперской геопространственной политической системы. Для обеспечения контроля над стратегически важными регионами постсоветского пространства Россия создает, в частности, сеть неоимперских сателлитов – геополитических плацдармов. По отношению к своим сателлитам российская власть применяет достаточно широкий арсенал средств имперской геополитики.

Modern geopolitics of the Russian Federation is implicitly aimed at the formation of informal imperial geospatial political system. To ensure control over the strategically important regions of the post-Soviet space Russia is creating, in particular, neo-imperial network of satellites – the geopolitical bridge-heads. In relation to its satellites Russian authorities use the fairly wide arsenal of means of imperial geopolitics.

Надійшла 26 січня 2015 р.